

APIE TAUTOSAKOS PABAIGOS PRADŽIĄ (Šiuolaikinių folkloro ekspedicijų patirtys Donato Saukos tekstų paraštėse)

Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto
Dainyno skyriaus mokslo darbuotoja

Šis straipsnis skaitytinas kaip Donato Saukos darbų įtakos XX amžiaus antrosios pusės lietuvių folkloro rinkimui ir jo įžvalgų aktualumo XXI amžiaus pradžios folklorinės kultūros tyrimams refleksijos. Tautosakos pabaigos parafrazė pasirinkta kaip neabejotinai vienas ryškiausių XIX–XX amžių lietuvių folkloro rinkimo, skelbimo ir tyrinėjimų leitmotyvų.

Didelius, sakytume, esminius ir neišvengiamus pokyčius pastarąjį dešimtmetį išgyvenančioje lietuvių folkloristikoje ypač stokojama naujas patirtis apibendrinančių, drąsesnius metodologinius žingsnius provokuojančių įžvalgų. D. Saukos darbai, nors tiesiogiai ir negausiai tepapildyti tradicinės kultūros kaitos elementų tyrimais, savo provokatyvumu bei savitomis tarpdalykinėmis paralelėmis padeda rasti minėtoms įžvalgoms. Pamaštytųjų, kuriuos norėtusi šiame straipsnyje pristatyti ir šiek tiek pavarijuoti, intencijos ir apmatai atėjo iš dviejų D. Saukos knygų, kurių pasirodymą skiria keli dešimtmečiai. Pirmasis – iš *Tautosakos savitumo ir vertės* (1970) – apie mūsų stovėjimą prieš tautosakos pabaigą. Antroji refleksija – apie *sielų tyrimo dokumentiką*

kaip galimą šiuolaikinių folkloro ekspedicijų veiklos sritį – išskaityta naujajame *Lietuvių tautosakos* (2008) leidime. Tiesiogiai ir netiesiogiai straipsnyje pasitelkiamos pastarojo dešimtmečio Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto folkloristų ekspedicijų įvairiose Lietuvos vietovėse patirtys ne kartą buvo analizuojamos įvairiuose, dažniausiai folkloristikos kontekstuose, tad detaliau prie jų apsistojama nebus, aktualesniu prioritetu šiame tekste laikant būtent D. Saukos folkloro tyrinėjimus¹.

Apie akivaizdžiai prasidėjusią, bet vis nesibaigiančią tautosakos pabaigą

„Tautosakai apžvelgti pasisukame ne į priekį, bet gręžiamės atgal. Mes stovime

¹ Apie minėtus ekspedicinius folkloristų darbus (užrašytos folklorinės medžiagos apžvalga ir analizė, ekspedicijų dalyvių išpūdžiai, folkloro įrašai ir kt.) plačiau žr.: <http://archyvas.liti.lt/ekspedicijos/salantai/>; <http://archyvas.liti.lt/ekspedicijos/zarenai/>; <http://archyvas.liti.lt/ekspedicijos/zidikai/>; <http://archyvas.liti.lt/ekspedicijos/veisiejai/>; Bronė Stundžienė, „Folkloro lauko tyrimai Žarėnų krašte“, *Tautosakos darbai* XXX, 2005, 133–139; Vita Ivanauskaitė, „Nepabaigiami folkloristų darbai Žemaitijoje (2006 metų ekspedicija Viekšniuose)“, *Tautosakos darbai* XXXII, 2006, 256–263; Vita Ivanauskaitė, „Kuo gilyn į Žemaitiją, tuo daugiau baidymų“, *Tautosakos darbai* XXXIV, 2007, 344–351.

ne prie jos pradžios – o prieš pabaigą, ji nebesiplėtoja, yra tik išlikusi, laikosi užsikonservavusi, kad pamažu išnyktų.“²

Dar kartą skaitydama šias *Tautosakos savitumo ir vertės* eilutes apie stovėjimą prieš tautosakos pabaigą, negaliu negalvoti apie laiką, kai jos pasiekė skaitytoją. 1970-ieji metai. Lietuvių kultūros etapas, kai vis stipriau išjuda kryptingai organizuojami kompleksiniai tradicinės kultūros artefaktų rinkimai, kai klasikinis (dažnai vadintas senuoju, tradiciniu) folkloras liete liejasi iš bene visų ekspedicijose lankomų Lietuvos kaimų pastogių. Venantas Mačiekus, *Tautosakos darbuose* apibendrinęs daugiakryptę Vilniaus universiteto Ramuvos veiklą, būtent 1969–1970-uosius dar kartą įvardija kaip kraštotyros sąjūdžio Vilniaus universitete pradžią³. Visuotinio folklorinio-kultūrinio pakilimo, *eiti per žmones* pastūmėjusio toli gražu ne vien humanitarus, bet ir kitų sričių lietuvių inteligentią (ypač akademinį jaunimą), fone D. Sauka, pirmajame neabejotinai svarbiausios lietuvių folkloro studijos puslapyje kalba apie neišvengiamą tautosakos pabaigą. Kalba apie ją be iliuzijų, kaip apie duotybę, darydamas tik vienintelę išlygą: tautosaka nebesiplėtoja, bet yra „išlikusi, laikosi užsikonservavusi“. Viktorija Daujotytė pažymi, kad visas anuometinis etnografinis sąjūdis iš *Tautosakos savitumo ir vertės* patyrė „svarbių impulsų – patvirtinimą, kad tautosaka yra, kad ji yra savita, vertinga,

sutvirtinimą veikti, ką nors daryti“⁴. Minėta D. Saukos išlyga buvo priimtina ir kaip paskatinimas fiksuoti, maža to – gelbėti tai, kas išlikę. Buvo pratęstas, tik nepalyginti didesniais mastais bei pasitelkus kur kas pajėgesnes technines galimybes, XIX–XX amžiaus pirmojoje pusėje užsimezgęs folklorinės kultūros formų telkimas, aktyviai orientuojantis vien tik į senąjį klasikinį jų sluoksnį, visas, anuometiniu supratimu, naujoviškas tautosakos apraiškas paliekant nuošalyje kaip išliekamosios kultūrinės vertės neturinčius nukrypimus. Žvelgiant iš šios perspektyvos, D. Saukos mintys apie tautosakos pabaigą atitinka bendrą anuometinį, vien su klasikiniu folkloro klodu susietą, kontekstą. Iš didesnės laiko apibrėžties žvelgdamas *Lietuvių tautosakoje* jis papildė: „Anuomečių tautosakos rinkėjų vertinamoji nuostata buvo patvirtinti liaudies klasikinės poetikos normų patvarumą. Pavyko sulaukti patvirtinimo, kad dainų klasika neužmiršta, išlaikyta, nors daugiausia **tik atmintyje**“⁵ (išskirta mano – *V. I.-Š.*). Šis pastebėjimas „tik atmintyje“, vis dėlto dažnai praslysdavęs pro daugelio tradicinės kultūros apologetų, stojusių ginti archajinių folkloro formų nuo neišvengiamų kaitos apraiškų, akis ir ausis, mums turėjo ir tebeturi būti stiprus perspėjimas, atkreipiantis dėmesį į neišvengiamą perversmą pačioje folklorinėje tradicijoje. Juk iš aktyvaus bendruomeninio gyvenimo į individualią atmintį persikeliančios kultūros formos anksčiau ar vėliau ir iš jos

² Donatas Sauka, *Tautosakos savitumas ir vertė*, Vilnius: Vaga, 1970, 5.

³ Venantas Mačiekus, „Vilniaus universiteto kraštotyrininkų ramuvos kompleksinės ekspedicijos: folkloro rinkimo ir tautiškumo ugdymo patirtys“, *Tautosakos darbai* XXXVII, 2009, 198.

⁴ Viktorija Daujotytė, „*Tautosakos savitumas ir vertė* – pamatinė savo laiko knyga“, *Tautosakos darbai* XII (XIX), 2000, 44.

⁵ Donatas Sauka, *Lietuvių tautosaka*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, 285.

pasitrauks. Tačiau pasitrauks palikdamos daugybės transformacijų pėdsakus. Būtent santykis su šiomis transformacijomis ir tapo esminiu išbandymu pastarųjų metų lietuvių folkloristikai.

Tautosakos pabaigos nuojauta buvo pabrėžiama nuo pačių pirmųjų kryptingesnio lietuvių folkloro fiksavimo bei skelbimo momentų. Dažnas stambesnių tautosakos rinkinių rengėjas (netipiška išimtimi čia galėtume laikyti nebent Liudviką Rėžą, savo „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjime“ nekėlusį tautosakos degradacijos klausimo, išimtinai besiorientavusį į jos estetinius ir dorovinius aspektus) palydėdavo savo darbą liūdnu atsidūsėjimu ar su kartėliu apgailestaudavo dėl nykstančios tradicijos. Antanas Juška XIX amžiaus pabaigoje *Svodbinių dainų* pratarinėje rašė: „Vienok negaliu čia praeiti nepasakęs, kad mūsų gadynėje meilė prie dainų jau pradeda ataušti tarp jaunų mergaičių. Ne vienoj giminėj gali dabar rasti tokį paveikslą, kad dukterė nemoka dainuoti ir pusės tų dainų, kurias dainuoja jos motušė, senoji tetulė ar bobutė.“⁶ Jam antrina ir lietuvininkų kultūros metraštininkas Vilius Kalvaitis savo dainų rinkinio (1905) „Priekalboje“: „Išties, mūsų čėse yra dainavimas lyg išnykęs, retai tikt, ar tai per pabaigtuves, arba per čėsnį tegirdima dainelių...“⁷

XX amžiaus lietuvių folkloristiką lydėjo ne tik klasikinio folkloro pabaigos nuojauta, bet ir dažnai tekstuose apie tautosaką ar pačios tautosakos edicijos atrankose

⁶ *Lietuviškos svotbinės dainos užrašytos Antano Juškos ir išleistos Jono Juškos I*, Vilnius: Vaga, 1955, 24.

⁷ Vilius Kalvaitis, *Prusijos Lietuvių dainos* (fotografuotinis leidimas), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, V.

sušmėžuodavęs nenoras pripažinti, kad aktyvusis, apeiginis liaudies kūrybos gyvavimo etapas išsisėmė negrižtamai. Dirbtinių folkloro archajizacijų tendencija buvo (ir tebėra) labai stipri, iki pat šiandienos besireiškianti įvairiuose tautosakos kūrinų vartojimo kontekstuose ir neretai stabdanti platesnio kultūrologinio domėjimosi folklorinės tradicijos kaita galimybes. Galbūt nenuskambės per griežtai mintis, jog A. Juška, V. Kalvaitis ar S. Stanevičius savo atsidūsėjimais apie gyvosios tradicijos išsisėmimą ar apgailestavimais dėl nutrūkusios kultūrinio perimamumo gijos tam tikra prasme buvo sąžiningesni už mus, „užsimirštančius“ ir savo tyrimams vis pasiieškančius patogių, tegu ir absoliučiai netipiškų bendrame tradicijos kontekste folkloro variantų, neatsižvelgiančių į „negražias“ jų transformacijas. Šiame kontekste D. Saukos užuominos apie būtinybę jausti tikrovės pulsą išsiskiria ir tuo, kad kviečia platesniam ir, neabejočiau, pagarbesniam požiūriui į tradicijos kaitą. Tuo jo pateikiama tautosakos pabaigos perspektyva, išsiskirianti nebe atsidūsėjimais dėl „prarasto laiko“, o, pasak Kazio Grigo, noru praplėsti tautosakos matymo lauką⁸, yra savita ir kaip reta aktuali šiandien. D. Sauka yra taikliai pavartojęs *nostalgiško optimizmo* definiciją, apibrėždamas nesibaigiančias folkloristų pastangas gaivinti tautosakos klasiką su visu jos kultūriniu kontekstu. Apie *nostalgišką optimizmą* prabylama aptariant Danutės Krištopaitės inicijuotą visų Lietuvos regionų žymesnių dainininkų apklausą (žmonių klausinėta

⁸ Kazys Grigas, „Jis išplėtė tautosakos matymo lauką“, *Tautosakos darbai* XII(XIX), 2000, 16.

apie dainų vietą jų gyvenime, įsimintiniausius kūrinčius, dainavimo laiką bei vietą ir kt.), paskelbtą jos sudarytame trijų tomų leidinyje *Aš išdainavau visas daineles* (kaip čia nepasakysi, kad ir iš šios, dainos eilute paremtos knygų antraštės nuaidi lyg dar viena tautosakos pabaigos parafrazė): „... tai iš visų Lietuvos pašalių girdimiems atsakymams bendras nostalgiškas optimizmas. Jis taip sustiprina mūsų įsivaizduojamos apklausos reikšmę, jog rodos, ar tik nepradės kas svaičiuoti, kad tautosakai žvaigždžių valanda gal dar nė nepasibaigusi, gal jų aidą dar išgirsi mūsų pagirius atkartojant.“⁹

Bene visos folkloro užrašymo situacijos buvo, o nemaža dalimi ir tebėra bandymai patikrinti, suaktyvinti žmogaus atmintį ir bendromis atlikėjo ir užrašinėtojo (paradoksalu, tačiau pastarasis kartais tampa aktyviuoju dialogo partneriu) pastangomis traukti iš jos folklorinės klasikos likučius ir taip papildyti per porą šimtmečių sukauptus archyvinčius išteklius dar keliais variantais ir gauti patvirtinimą (jo reikšmė nekvestionuotina), kad „kažkas“ dar atsimenama. „Tautosakininkus tarsi hipnotizavo įspūdinga skaičių statistika.“¹⁰ Tačiau turbūt nepasakysi. XX amžiuje ištis dar būta daug gražių progų įsitikinti, kokia talpi ir atvira gali būti žmogaus atmintis, išsiliejanti dešimtimis, net šimtais kūrinčių. Tačiau tuo pačiu metu ne mažesne jėga reikėsi ir akivaizdūs folklorinės klasikos pabaigos ženklai.

Lietuvių folkloristai dažnai vartoja sąvoką „nuotrupa“, kuria nusakomi vos vie-

na strofa ar net viena eilute teužfiksuoti, išsamiems to paties kūrinio variantams neprilygstantys fragmentai, dažnai varantys į nevirtį akademiškus folkloro leidinius rengėjus, prisiėmusius pareigą preciziškai atspindėti visą kūrinio fiksuotų variantų visumą. XX–XXI amžių sandūros folkloro rinkimą (turiu omenyje pastangas ir toliau kaupti klasikinių kūrinčių variantus) galėtume pavadinti ištisa nuotrupų era. Bandyta net nepaisyti, saviapgauliškai vengti pabirų fragmentų, dar kartą užrašymo situacijose gražinant žmogų į vaikystę ar jaunystę, prašyte prašant prisiminti, kaipgi ten buvo iš tikrųjų, kaip skambėjo *visas* kūrinys. Arba tiesiog apgailėstaujančiai atsidusus iš viso atsisakyta fiksuoti nuotrupas kaip menkavertį dalyką. O juk iš tiesų vengta kažko daugiau – atsisakyta priimti iškalbingą tikrovę.

Vos beužčiuopiamos, iš atminties kerteilių asociatyviai iškrapštomos dainų ir pasakų formulės, neretai palydimos iki fizinio skausmo dainininką ar pasakotoją perversiančio nebeatsiminimo sopulio – tokia buvo laikui vis dar nenorėjusių paklusti folkloro rinkėjų darbo realybė. Atmintin turbūt visam gyvenimui įstrigo Merkinės apylinkėse sutikta moteris, visai ne juokais ir visai ne simboliškai kumščiais daužiusi sau galvą ir krūtinę. Galvą dėl to, kad nebeapajėgė nuosekliai prisiminti viso dainos „Per laukų ajau, žodžių kalbėjau“ teksto, o krūtinę, nes ši užspausta ir nebeleidžia pilnu balsu, kaip jaunystėje, „palaisc giesmės“.

Šiuo metu folkloro ekspedicijose galime užčiuopti dvi, laimė, tarpusavyje nekonfrontuojančias folkloristo *ėjimo per žmones* kryptis. Atkakliai, pasitelkus nugludintą ir per dešimtmečius aktyviu darbu išbandytą

⁹ Sauka, 2007, 329.

¹⁰ *Ten pat*, 288.

folkloro tekstų rinkimo metodikų instrumentarijų ieškoti ir fiksuoti dažniausiai tik *nuotrupomis* besuskambančią folkloro klasiką. Arba nerti į individualų aplankyto žmogaus patyrimą, rizikuojant susidurti su sunkiai apibrėžiamais naratyvais, „atsirišant“ nuo folkloro klasikos, kuri, pasak D. Saukos visai klasikai skirtų žodžių, „jau yra atlikusi savo istorinį vaidmenį – jausmų auklėjimą tiesioginiu pavyzdžiu, taip kaip mokytojas ugdo savo pamainą...“¹¹

Sielų tyrimo dokumentika

Artėjant amžių sandūrai labai greit buvo pastebėta (tačiau dar ilgai nepripažinta), kad žmonės senąją kūrybą folkloro užrašinėtojiams perduoda jau ne kaip betarpiškus savo kultūrinės kasdienybės liudijimus, o kaip *prisiminimus* apie tėvų ir senelių gyvenimą. Ką gali žinoti, galbūt stabtelėti, plačiau atmerkti akis ir pamatyti kitokias folkloristo darbo perspektyvas privertė ne kas kita, o patys pateikėjai, vis dažniau nebeprobaviantys nei pasakų, nei dainų kalba, nei patarlių ar mįslių žaisme, o tik išleidžiantys į ilgus neilgų kūrinių atpasakojimus, pripildytus individualios patirties. Tada, kai pati dabartis sustabdė variantų įrašinėjimo srautus, kai akivaizdžiai apnyko net nuotrupų ištekliai, į pirmą planą išėjo dainininkų ir pasakotojų gyvenimai, jų pačių verbalizuoti pasitelkus prisiminimus, sapnus, pačius įvairiausių religinio ir socialinio pobūdžio naratyvus, skaitytas knygas, dainų ir eilių sąsiuvinius, aktualias moderna pasaulio atneštas žinias, net savo individualią, jau raštu dėliojamą kūrybą.

¹¹ Donatas Sauka, *Fausto amžiaus epilogas*, Vilnius: Tyto alba, 1998, 17.

Kartais atrodo, kad iš pastarojo dešimtmečio folkloro ekspedicijų mes parsivežame kultūrinius, istorinius, šeimyninius, psichologinius ir kitokius kontekstus ankstesniais dešimtmečiais kruopščiai surinktiems folkloro „grynuoliams“. Išties juk visą XX amžių skubėta „tuštinti“ žmonių atmintį, semte semti gyvai besiliejančią kūrybą, atidžiau tepasiteiraujant tik vadinamųjų privalomųjų duomenų, reglamentuotų tautosakos rinkimo instrukcijose: kūrinių atlikimo laikas ir vieta, išmokymo šaltinis (to reikėjo užrašomų tekstų autentiškumui verifikuoti). Ir tik retai kada ir reto kurio užrašinėtojo kiek ilgėliau stabtelėta prie, kaip manyta, išskirtinio žmogaus asmenybės sanklodos, jo kasdieninės ir šventadienės būsenos ar prie čia pat užrašymo metu kilusių emocijų, gestų, fiksuojant tai, kas anuometinės folkloristikos požiūriu neatrodė nei labai aktualu, nei informatyvu. Kai kuriuose (pvz., Norberto Vėliaus) šeštajame–septintajame praeito amžiaus dešimtmečiuose sudarytuose tautosakos rinkiniuose po užrašytomis dainomis galima aptikti pastabų apie gilius dainininkų atsidūsėjimus, ilgą tylėjimą tarp atliekamų kūrinių, drovėjimąsi dainuoti čia pat sėdinčiam prašalaičiui. Ar svarbi tokia informacija? Prieš dešimtmetį kitą ji laikyta vien tik individualių užrašinėtojo intencijų gilintis į pateikėjo išgyvenimus tautosakos užrašymo procese atgarsiais. Folklorą pasakojančio, dainuojančio žmogaus atodūsis, gestas, įsižiūrėjimas pro langą kultūros tyrimams tampa aktualūs tada, kai aktualus tampa pats žmogus su absoliučiai visu savo gyvenimu, nenutylėtu ir nepagražintu, nederinamu vien prie Rėzos liaudies dainos vizijų.

Dažnai vedami vien intuityvaus jausmo, kad fiksuojami naratyvai, nors dabar

ir nepaklūstantys jokiai iki šiol išmanyta žanrinei logikai, ateityje gali tapti aktualūs ir vertingi, dabartinių ekspedicijų dalyviai ryžtasi žengti prieblandos keliu. Ilgai ieškota ir dabar tebeieškoma, kaip įvardyti, apibrėžti tą naują medžiagą, naują kultūrinę informaciją, pilnais glėbiais parsivežama iš pastarųjų kelerių metų ekspedicijų po įvairias Lietuvos vietas. Apmąstydamas Lietuvos kaimo likimą pokario metais, D. Sauka aktualina būtinybę fiksuoti žmonių atsiminimuose tebespurdančias realijas ir apibendrina: „Deja, išsamesnės sielų tyrimo dokumentikos iš šito rūstaus laiko neturime.“¹² Tarsi nejučiomis, tarsi visai „nefolkloriškai“ išsprūdusi mintis apie „sielų tyrimo dokumentiką“, manyčiau, pataiko į patį šiuolaikinių ekspedicinių darbų epicentrą, verte perveria įvardijimo apibrėžtumu.

Pasinerti į žmogaus sielos dokumentavimą folkloristus neretai priverčia patys aplankyti žmonės, prabilę apie tai, kuo jie gyvena šiandien, nebeatsiliepiantys į tautosakos rinkėjo veržlumą priversti juos gręžtis vien tik į jų tėvų ar senelių laikus. Prieš metus vykusioje etnologų ir folkloristų diskusijoje apie tai, ką ir kaip renkame šiandien, turbūt turtingiausią dabartinių folkloro lauko tyrimų patirtį turinti folkloristė Bronė Stundžienė prisiminė, kaip Žemaitijoje puikus pasakotojas, tikrai prisimenantis klasikinius naratyvų siužetus ir galintis vaizdinga kalba juos „retransliuoti“, vis dėlto nuoširdžiai stebėjosi, kaip jai, „mokslo žmogui“, visai nerūpi tai, kas vyksta dabar¹³.

¹² Sauka, 2007, 283.

¹³ Plačiau žr. „Ką ir kaip renkame šiandien“ (mokslinė diskusija), *Tautosakos darbai* XXXVII, 2009, 181.

Dabartinį lietuvių folkloristikos etapą (turiu omenyje ekspedicinę folkloristiką) galėtume įvardyti kaip refleksijų ir interpretacijų svorio centro perkėlimą iš folklorinio teksto į jo atlikėją ir atlikimą gaubiančių kontekstų ir kultūrinių jungčių visumą, kai į folkloro užrašymo situacijoje atsidūrusį žmogų žvelgiama ne tik kaip į kolektyvinės tradicijos transliuotoją, bet ir kaip į aktyvų jos patyrėją bei kūrėją savo gyvenamu laiku. Natūralu, kad tokie pokyčiai nėra ir negali būti nei lengvi, nei metodologiškai aiškūs. Tačiau jų aktualumas neabejotinas. D. Saukos „verdiktas“ XX amžiaus antrosios pusės folkloristikos darbams skamba gana negailestingai, gal net kiek suabsoliutintai: „Tipų, motyvų lyginimas, versijų paplitimo žemėlapiai tapo daug svarbesni, reikalingesni už tautosakinę turtą saugančius žmones, už pasakojimo ar dainavimo tikrąjį pretekstą ir motyvą.“¹⁴ Pastangos užčiuopti šį „pretekstą ir motyvą“ nemenkai kainuoja. Pirmiausia netenkama metodologinio saugumo ir apibrėžtumo. Aukodami visus klasikinius tautosakos rinkimo įgūdžius, paskutinių metų folkloro ekspedicijų dalyviai vis dažniau surizikuoja ilgėliau stabtelėti prie to vienintelio konkretaus žmogaus. Žinoma, su dideliu nerimu: *o ką gi aš čia darau? ką užrašinėju? kaip visa tai tvarkysiu?* Palengvėjimas ateina, kai žmogus valandą kitą kalbėjęs, atrodytų, su folkloru menkai tesusijusius dalykus, staiga specialiai nespaudžiamas ima ir pats „suriša“ visą savo naratyvų grandinę tradicijos siūlu. Tada ir supranti, kad trumpu prasitarimu ilgoje gyvenimo vargų ir džiaugsmų istorijoje nuskambėjęs tradicinis padavimas apie kalną, ant kurio

¹⁴ Sauka, 2007, 422.

vaikystėje rinktos žemuogės, kad ir koks būtų reikšmingas folkloristikai (kaip *dar vienas* variantas), paties žmogaus gyvenimo istorijoje yra ne ką svarbesnis už kitus vaikystės prisiminimus, kad nebūta jo gyvenime atskirties tarp buities ir būties, kad ir kalnas, ir padavimas apie jį, ir tos žemuogės individualioje kolektyvinės patirties kertelėje neatsiejami vienas nuo kito.

Kokie esmingesni skirtumai tarp tautosakos kūrinų (t. y. tipologiškai apibrėžtos kultūrinių faktų imties) fiksavimo ir *sielų tyrimo dokumentikos*? Pasitelkus lengvą autoironiją ir naujausias ekspedicines patirtis būtų galima sakyti, kad pirmuoju atveju užrašinėtojas „išsunkia“ pateikėją, o antruoju – priešingai. Kalbant rimčiau, neišvengiamai tenka prabilti apie iš esmės kitokį ekspedicinio darbo pobūdį. Ankstesnioji dešimtmečiais klasikine laikyta folkloro užrašymo situacija buvo paremta konkrečiau (dažnai tipologiniu lygmeniu folkloristui puikiai pažįstamo) *kūrinio* užfiksavimu, kaip minėta, visą su dainininko ar pasakotojo gyvenimu susijusią informaciją laikant selektyviai aktualiomis kontekstinėmis žiniomis. Toks darbo pobūdis, kai orientuotasi į aktualių tradicinės kultūros faktų *išklausinėjimą*, rėmėsi užrašinėtojo *žinojimu*, ko jis nori iš savo pašnekovų, gebėjimu *atsirinkti* iš pastarojo gyvenimo istorijos tai, kas atitinka kolektyvinę kūrybinę bendruomenės patirtį bei folkloristikos lūkesčius. *Sielų tyrimo dokumentika* drąsina kiek kitokį dialogą, paremtą užrašinėtojo atvirumu pirmiausia savo tikslų bei metodologinių nuostatų neapibrėžtumui, betarpišku atsiliepimu į pasakotojo gyvenimo istoriją. Šiandieninėse tradicinės kultūros studijose tokio dialogo

vis labiau pasiilgstama. Turtinga ir marga kultūrinio *ėjimo per žmones* patirtimi apdovanotas Juozas Šorys atvirai sako: „Vis dėlto folklorinės ir etnologinės medžiagos rinkimas yra savaip subtilus ir netgi intymus dviejų skirtingus interesus turinčių asmenų bendravimas – ir dalykiškai pragmatiškas, ir žmogiškas sielų „suokalbis“. Tik iš to, ar susikalbi ir kaip tai padarai, kyla bendresnių svarstymų galimybės, visuotinesnių teorinių ir strateginių medžiagos rinkimo modelių gromuliavimas.“¹⁵

Vietoj išvadu

Kodėl šiandien labiau norisi kalbėti ne apie tautosakos pabaigą, o apie pabaigos pradžią? Gal tai dar viena saviapgaulė, dar vienas D. Saukos minėto *nostalgiško optimizmo* proveržis? Pradžioje buvo užsiminta, kad atsidūsėjimų apie tautosakos pabaigą aptinkame nuo pat lietuvių folkloristikos ištakų. D. Saukos užuominos ir perspėjimai šia tema išsiskiria, manyčiau, tuo, jog juose (o tiksliau – per juos) dažniau už apgailėstavimą, resignaciją ar nostalgiją suskamba kvietimas judėti link platesnių išvalgų. Vis dar *kažko* ekspedicijose ieškančiam šiandieniniam folkloristui D. Saukos brėžiami tautosakos pabaigos horizontai kelia norą atsiliepti ir klausti, ar tik štai jau ne vieną šimtmetį pranašaujama tautosakos pabaiga neturi savyje ir nuolatinio pradžios pulsavimo.

„Tautosaka per daug įsišaknijusi tolimoje praeityje, net priešistorėje, kad visu savo žemynu vis dar alsuotų mums į nugarą.“¹⁶

¹⁵ Plačiau žr. „Ką ir kaip renkame šiandien“ (mokslinė diskusija), 2009, 185.

¹⁶ Sauka, 2007, 425.

Folkloro klasika iš tiesų nebesiekia nei mūsų nugarų, nei akių; ką tik cituotą D. Saukos mintį priimant kaip dar vieną jo lituanistinę provokaciją ir atsiliepiant į ją iš dabartinių folkloro ekspedicijų situacijos, taip ir norisi prasitarti: tolimoje praeityje prasidedančios tautosakos šaknys jau seniai joms vienoms težinomu požemiu praaugo mūsų lūkuriuojančias nugaras ir nuolat išdygsta prieš akis pačiais netikėčiausiais augalais, įsitaisančiais įvairiausių šandieninės kasdienybės kampečiuose. Kadaisė dangų „atidarydavusios“ ir sielas išlydėdavusios senosios kantičkinės

giesmės šiandien virsta egzaltuotu dainavimu prie karstų apie liūdną mirusiuosius laidojančių gyvųjų dalią, patarles keičia antipatarlės, o sakmes – trilerių elementais inkrustuoti pasakojimai. Galima visas šias (ir dar daugybę kitų) naujas kūrybos formas vadinti mutantais ar piktžolėmis, galima suskubti aktualinti dabartiniuose kasdienybės kultūros kontekstuose arba nuvertinti kaip nebeaktualias tradicinių kūrybos formų parodijas, tačiau didžiausias neapdairumas ir užsikonservavimas turbūt būtų apsimesimas, kad jų nėra, arba jų sąsajų su folkloro ištakomis nepaisymas.

О НАЧАЛЕ КОНЦА ФОЛЬКЛОРА

Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė

Резюме

В статье, опираясь на актуальные идеи научных трудов профессора Донатаса Сауки и воспользуясь результатами новейших исследований литовской полевой фольклористики (экспедиции фольклористов Института литовской литературы и фольклора 2000–2009 годов), обсуждается проблема возможных переходов от собирания остатков классического фольклора к фиксации различных элементов и контекстов реальности современной фольклорной культуры.

Розмышления о *конце фольклора* в литовской фольклористике периодически появляются от середины XIX века до наших дней. Обычно имеется в виду исчезновение народных произведений классических жанров (старинных песен, сказок, преданий и др.). Однако почти не уделяется внимание важным новым фольклорным формам: устным и письменным воспоминаниям, снам,

индивидуальному поэтическому творчеству информантов, и др.

В работах Д. Сауки *конец фольклора* рефлектируется как активный поиск новых путей для познания современной народной культуры. В своей новейшей книге «Литовский фольклор» (2008) работу фольклористов над совершенно новым материалом (имеется в виду жизненная история человека как объект современной фольклористики) Д. Саука называет *документикой исследования души*. Такое определение обозначает новый методологический подход и призывает более внимательно всматриваться в мир индивидуальных культурных ценностей информантов. Отмечается необходимость внимательного культурного диалога между фольклористом и его собеседником во время новейших фольклорных экспедиций.

Gauta 2009 11 02
Priimta skelbti 2009 11 16

Autorės adresas:
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6
LT-2055 Vilnius
El. paštas: vyta@liti.lt